

İslâmiyet'in Hafıza Mekânlarından Hz. Muhammed ve Bazı Sahâbenin Doğdukları Evlerin 1879 Tarihli Tamiratları

The Restorations of the Houses Where the Prophet Muhammad and Some of His Companions Were Born, of the Memory Places of Islam, Dated 1879

Mustafa Can*^{ID}; Yüksel Babanoğlu**^{ID}

Öz

Toplumsal hafıza, toplumların geçmişten gelen ortak tecrübe ve değerlerinden oluşmaktadır. Bunun canlı tutulması ise ancak kültürel aktarımla mümkündür. Bu noktada kutsal kabul edilen mekânlar, toplumsal hafızanın aktarılmasında kullanılan en önemli argümanlardır. Söz konusu kutsal mekânlar, ibadet ve ayin yerleri, din büyüklerinin yahut velilerin uzlete çekildiği mekân ve yapılar olabilmektedir. Sahip olduğu dinî değer bakımından kutsal mekânların ayakta tutulması, toplumsal hafızanın canlı tutulması ve bireylere aidiyet duygusu kazandırması açısından ayrı bir yere sahiptir. Bu mekânlar aynı zamanda tarihsel yaşanmışlıkların cisimleşmiş hâlleri olup geçmişin bir hayal olmadığı şuurunu oluşturma gücüne sahiptirler. Bu bağlamda İslâm coğrafyasında da genellikle peygamberlerin ve din büyüklerinin türbeleri, hafıza mekânı olarak ön plana çıkmaktadır. İslâm dininin mukaddes mekânlarına hizmet ederek onları muhafaza etmek, Müslümanlar açısından çok şerefli ve yüce bir vazife olarak görülmüştür. Bu çalışmada, İslâm dünyasındaki aidiyet bilincini canlı tutmak için Osmanlı Devleti'nin en buhranlı dönemlerinde dahi İslâmiyet'in hafıza mekânlarını korumaya yönelik faaliyetleri ele alınmıştır. Bu doğrultuda çalışmanın ana kaynağı, Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi Evkaf Defterleri Fonu içerisinde yer alan 41200 numaralı ve H. 5 Şevval 1296 / M. 22 Eylül 1879 tarihli tamirat muhasebe defteridir. Söz konusu defter, başta İslâm peygamberi Hz. Muhammed olmak üzere ashâbdan Hz. Ebubekir, Hz. Ali ve Hz. Fatıma'nın dünyaya geldikleri evlerin tamiratlarına dair önemli bilgiler vermektedir.

Anahtar Kelimeler: Tarih, Osmanlı, Hafıza Mekânı, Hz. Muhammed, Tamirat.

Abstract

Social memory consists of the shared experiences and values of societies from the past. Keeping this alive is only possible through cultural transmission. At this point, places considered sacred are among the most important arguments used to transfer social memory. The sacred places in question may be places of worship and rituals, or places and structures where religious elders or saints retreat. Preserving sacred places of worship is important for religious values, preserving social memory, and instilling a sense of belonging in individuals. These places are also the embodiments of historical experiences. For this reason, they have the power to create the consciousness that the past is not a dream. In this context, the tombs of prophets and religious leaders generally appear as places of memory in Islamic geography. Serving and preserving the sacred places of Islam has been considered a highly honorable and noble duty among Muslims. This study discusses Islam's efforts to preserve places of memory to keep the sense of belonging alive in the Islamic World, even during the most difficult periods of the Ottoman Empire. In this regard, the main source of the study is the repair accounting book numbered 41200 and dated H. 5 Şevval 1296 / M. 22 September 1879, which is located in the Presidential Ottoman Archives Foundation Books fund. The aforementioned repair accounting book provides important information about the repairs of places of memory, such as the houses where the Prophet of Islam, Hz. Muhammad and his companions, Hz. Abu Bakr, Hz. Ali and Hz. Fatima was born.

Keywords: History, Ottoman, Place of Memory, Prophet Muhammad, Repair.

* Sorumlu yazar - Corresponding author & Gaziantep Üniversitesi 27mustafacan@gmail.com

** Gaziantep Üniversitesi babaninoglu@gantep.edu.tr

Araştırma Makalesi Research Article & Benzerlik / Similarity: 18

Başvuru - Submitted: 6 Eylül 2025 & Kabul & Accepted: 8 Ocak 2026

Atif & Citation: Can, M.; Babanoğlu, Y. "İslâmiyet'in Hafıza Mekânlarından Hz. Muhammed ve Bazı Sahâbenin Doğdukları Evlerin 1879 Tarihli Tamiratları", *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 28 (2026): 472-492.

Published by Ottoman Civilization Studies, İstanbul, Türkiye

This is an open-access article under the CC BY 4.0 license (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

Giriş

Toplumsal yaşanmışlıklar, toplumsal tecrübeleri ve toplumların ortak hafızasını oluştururlar. Ortak hafızaya ait bazı izler, toplumların geçirdiği değişiklikler nedeniyle zaman içerisinde unutulmaya mahkûmdur. Tam bu noktada ortak hafızayı canlı tutan hafıza mekânları devreye girmeye başlar. Toplumsal hafızanın belirginleşip yerleştiği bu mekânlar, tarihte süreklilik duygusunun temelini oluşturduğu gibi toplumların “biz olma” duygularını korumalarında etkili olur.¹ Bir yerin hafıza mekânı olabilmesi için öncelikle hayal gücünün onu sembolleştirmesi veya bir ritüele konu olması gerekir. Bu bağlamda kutsal mekânlar hafızanın yaşayan kalbidir.² Kutsal mekânlar, toplumsal belleğin aktarılmasında kullanılan en önemli argümanlardan olup, tarihsel yönleri olması nedeniyle geçmişin bir hayal olmadığı şuurunu oluşturma gücüne sahiptirler. Söz konusu yapılar, ibadet ve ayin yerleri veya din büyüklerinin yahut velilerin uzlete çekildiği mekânlar olarak kutsallaştırılabilmektedir. Bu bağlamda İslâm coğrafyasında genellikle peygamberler, din büyükleri ve onların türbeleri ön plana çıkmaktadır.³ Nitekim İslâmiyet’in doğduğu Hicaz bölgesi, Kâbe ve diğer dinî yapılarla Hz. Muhammed ve yakınlarına ait türbelerin burada bulunması nedeniyle Müslümanlar açısından önemli bir ziyaret yeri olmuştur. Sahip olduğu dinî değer bakımından kutsal mekânların kaimiyeti ve böylece İslâm dünyasının toplumsal hafızasının canlı tutularak aidiyet duygusu kazandırılması, Müslümanlar açısından çok şerefli ve kutsal bir vazife olarak görülmüştür. Hâl böyle olunca tarih boyunca Hicaz bölgesine egemen olan devletlerin en önemli görevlerinden birisi, buradaki hafıza mekânlarının korunması olmuştur. Ancak bu noktada kutsal mekânların tamirâtı ve onarımı gibi bu mekânlara hizmet meselesi, zaman zaman askeri ve siyasi çatışmaları da beraberinde getirmiştir.⁴

Hicaz bölgesi, tarihsel süreç içerisinde stratejik konumu nedeniyle bölgeye egemen olmak isteyen devletlerin mücadelesine sahne olmuştur. İslâmiyet’in doğuşu ile birlikte bölgenin stratejik önemine, manevi değerler de eklenmiştir. Bu tarihten itibaren Hicaz bölgesine hâkim olmak, buradaki kutsal mekânların bakım, tamirat, temizlik gibi işlerini görmek ve böylelikle aslında Müslümanların otoritesi konumunda olmak, kutsal yerler üzerindeki hâkimiyet mücadelesini de beraberinde getirmiştir. Bu mücadele neticesinde bölge, hicri 4. miladi 10. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sırayla Abbâsîlerin, Fâtımîlerin, Eyyûbîlerin, Memlûklerin ve nihayet Osmanlıların idaresine girmiştir.⁵

¹ Pierre Nora, *Hafıza Mekânları*, çev. Mehmet Emin Özcan (Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2006), 9-20; Canan Olpak Koç, “Bir Yolculuğun İzinde: Ortak Hafızayı Kayda Geçiren Arayış”, *altZine Edebiyat ve Kültür Dergisi* (Kış 2019), 32-33.

² Nora, *Hafıza Mekânları*, 32-37.

³ Metin Bozan, “Kutsal Mekânların Tahribinin Toplumsal Hafıza Üzerine Etkisi”, *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi/Journal of Oriental Scientific Research (JOSR)*, 10/4 (Aralık 2018), 1230-1235.

⁴ Mustafa Sabri Küçükbaşçı, “Hicaz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1998), 17/433-437.

⁵ Küçükbaşçı, “Hicaz”, 433-437. Mekke Emiri Şerif II. Berekât, Mısır’da iken Yavuz Sultan Selim’e bir heyet ile Kâbe anahtarları ve bazı kutsal emanetleri göndererek itaatini bildirmiştir. Yavuz Sultan Selim ise bunun üzerine Şerif Berekât’a emirlik berâtı ve hediyeler göndermiştir. Bu heyetle birlikte ayrıca Haremeyn halkına

1. Osmanlıların İslâmîyet'in Hafıza Mekânları Karşısındaki Tutumu

Osmanlı Devleti izlediği gaza politikası ve Hristiyan dünyası karşısındaki zaferleri ile kuruluşundan kısa bir süre sonra fiilen İslâm dünyasının lideri konumuna yükselmiştir. Avrupa'daki başarıları müteakiben Anadolu siyasi birliğini sağlamak üzere Fırat ve Çukurova bölgelerine doğru genişlemesi, Osmanlı Devleti'ni İslâm dünyasının liderliği iddiasında olan ve bölgeyi kendi hâkimiyet alanı içinde gören Memlûklerle karşı karşıya getirmiştir. Bu noktada iki devlet arasındaki ilk mücadele Dulkadiroğullarının himayesi olmuştur. Bu mücadele II. Bayezid devrinde Hicaz bölgesindeki su kuyularının ve su yollarının tamiri meselesinde tekrar kendini göstermiştir.⁶ Nihayet Yavuz Sultan Selim'in 1517 Mısır seferiyle Memlûk Devleti'ne ve dolayısıyla onların Hicaz hâkimiyetine son verilmiştir. Bu süreçte Mekke ve Medine havalisi de Osmanlı hâkimiyetini tanımış ve Mekke'nin anahtarları Yavuz Sultan Selim'e takdim edilmiştir. Mısır'ın fethi ile kutsal emanetlerin ve halifeliğin Osmanlılara geçmesi, Osmanlı Devleti'ni her anlamda İslâm dünyasının lideri hâline getirmiştir. Osmanlı sultanlarının "*Hâdimü'l-Haremeyn eş-Şerifeyn*" (Haremeyn'in Hizmetçileri) unvanını aldıkları bu olaydan itibaren Osmanlı devlet ve hâkimiyet anlayışı da daha İslâmî bir karakter kazanmaya başlamıştır. Bu durum mukaddes şehirlerin bakım ve muhafazasını, diğer bir deyişle İslâm dünyasının toplumsal hafızasını koruma görevini Osmanlıların omzuna yüklemiştir. Kutsal mekânların korunması görevinin mahiyeti ve kutsiyeti, Osmanlı sultanlarını bölgeye daha fazla imtiyaz tanımaya mecbur etmiş,⁷ tanınan bu imtiyazlar hükümdarlar için önemli bir meşrulaştırma aracı olmuştur. Osmanlı sultan ve idarecileri, Hicaz bölgesinde Müslümanlar açısından mukaddes kabul edilen küçük, büyük bütün mekânların bakımı ve tamiratı konusuna özen göstermişlerdir. Kutsal yerlere verilen bu önem, Müslümanları kaynaştırırken padişahlara da "halife" sıfatı ile İslâm âlemi nezdinde saygın bir yer kazandırmıştır.⁸ Pratikte bölge halkının devlete bağlılıklarını artırmak gibi iç siyasete yönelik bir fayda sağlayan bu durum, Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar devam etmiştir.⁹

dağıtılması için fazlaca erzak ve 200.000 altın yollanmıştır. Şerif Berekât da padişahı överek adına hutbe okumuştur. Böylece Osmanlı sultanları "Hâdimü'l-Haremeyn" ünvanını da almış ve bölge halkının huzur, güvenlik ve refahının sağlanması, Osmanlı sultanlarının önce gelen görevlerinden birisi olmuştur. Hulusi Yavuz, "Hâdimü'l-Haremeyn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/27.

⁶ Muammer Gül, "İlhanlı-Memlûk Rekabetinden Osmanlı-Memlûk Rekabetine: Hicaz Su Yollarının Tamiri Meselesinin Tarihi Arka Planı", *Bellekten* 70/259 (2006), 856-858.

⁷ İsmail Metin, "Osmanlıların Kâbe ve Mescid-i Haram Hizmetleri", *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 10/2-(2015), 667-669.

⁸ Sadık Eraslan, "Osmanlıların Haremeyn-i Şerifeyn Hizmetleri", *Diyanet İlmî Dergi* 35/1-(1999), 228.

⁹ Surre, Haremeyn bölgesi için Osmanlı Devleti'nden önceki diğer İslam devletleri tarafından da uygulanmaktaydı. Bölgenin Osmanlı hâkimiyetine geçmesi ile birlikte Yavuz Sultan Selim tarafından 200.000 dinar ve külliyyetli erzak, surre olarak deniz yoluyla bölgeye gönderilmiştir. Bu tarihten sonra surre, Osmanlılar tarafından Haremeyn'e yönelik uygulanan imtiyazlardan birisi olmuştur. Ayrıca Osmanlı sultanları tarafından saygı ve muhabbet göstergesi olarak Hz. Peygamberin soyundan gelen seyyid ve şeriflerin yaşadığı Haremeyn bölgesine her türlü yardım yapılmıştır. Bunlardan başka daha önceki İslam devletlerinde uygulandığı üzere Nakîbüleşraflık makamı tesis edilmiş ve Hz. Muhammed'in soyundan gelen kişilerin kayıtları tutulmuştur. II. Bayezid, 1494 yılında hocası Seyyid Abdullah'ın oğlu Seyyid Mahmud'u, Nakîbüleşraf olarak atayıp maaş bağlayarak bu makamı kurumsallaştırmış, böylelikle seyyid ve şeriflerin gelirlerinin temini ve vergi muafiyeti

19. yüzyılda ticaret yollarının Akdeniz'den Atlantik Okyanusu'na kayması, bölgede ekonomik ve idari bir takım sorunlara neden olmuştur. Bölgede gücü ele geçirmek için fırsat kollayan bazı kabile liderleri, bu süreçte bir takım dini ideolojik söylemlere sarılmışlardır. Bu çerçevede Orta Arabistan'da Muhammed b. Abdülvehhab'ın başlattığı Vehhabi hareketi, kabile liderlerinin desteğiyle hızla yayılma imkânı bulmuştur. Vehhabi hareketi ile özellikle yerleşik yüksek kültürü temsil eden Osmanlıya karşı tepkisellik açıkça dile getirilmiştir. Bu doğrultuda 1803 ve 1805 yıllarında Mekke ve Medine işgal edilmiş, Hac kabilelerine saldırılarak Vehhabi inanç ilkeleri zorla kabul ettirilmeye çalışılmıştır. Vehhabi ilkelerini kabul etmeyenler düşman sayılarak cihat ilan edilmiş, böylece Vehhabilik Osmanlı yönetimine karşı ayrılıkçı bir mücadeleye dönüşmüştür. Kendi ilkelerini benimsemeyenlerin can ve mallarının helal olacağı yönünde radikal ve köktenci bir görüşe sahip olan Muhammed b. Abdülvehhab, bedevi Arapları kutsal bölgelere doğru yönlendirmiştir. Muhammed b. Abdülvehhab'a göre şirke kapı aralayan türbeler ve ayrıca mescitlere kubbe ve yüksek minareler yapıp bunların içlerini süslemek sonradan uydurulmuş bidatlerdir.¹⁰ Bu nedenle bu tarz yapılar, mabetlerdeki süslemeler ve sanat eserleri tahrip edilerek İslâm dinine ait ortak hafıza mekânlarına karşı düşmanca bir tutum sergilenmiştir. Vehhabiler ilerleyen süreçte saldırılarını Kerbela, Necef, Şam ve Halep'e yöneltmiştir. Bu süreçte özellikle çatışmalar veya kasti tahripler sonucu İslâm âlemine aidiyet bilinci kazandıran, buldukları yerlerde tarihsel bir dinî kimlik oluşturan kutsal mekânlar tahrip edilmiştir. Hafıza mekânlarının tahrip edilmesiyle Osmanlı'nın bölgedeki varlığı silinmek istenmiştir. Aidiyet bilinci kazandıran kutsal mekânların tahribinin telafisi, neredeyse imkânsız olduğundan Müslümanların kimlik bilincine darbe vurulmuştur.¹¹ Osmanlı yöneticileri bu vahim tablo karşısında kayıtsız kalamamış, Vehhabi İsyanı'nı bastırmak üzere Mısır valisi Mehmed Ali Paşa görevlendirilmiştir. Mehmed Ali Paşa'nın bölgeye gönderdiği oğlu Tosun Paşa, babasına yazdığı mektupta Vehhabilerin bölgedeki mukaddes makamlar üzerinde yaptığı tahribatı ağlaya ağlaya müşahede ettiğini dile getirmiştir.¹² Bu süreçte İslâm dünyasında zayıflayan imajlarını güçlendirmek ve Vehhabi zihniyetinin etkilerini silmek isteyen Osmanlı sultanları, kutsal yerlerin bakım ve onarımı kapsamında çeşitli argümanlar ve stratejiler geliştirmiştir.¹³ Kutsal mekânlara

sağlanması gibi imtiyazlar takip edilmiştir. Murat Akgündüz, "Surre-i Hümayûn Geleneği ve İslâm Toplumunu Kaynaştırmadaki Rolü", *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22, (2005), 108-112; M. Sadık Akdemir, "Osmanlı Devleti'nde Ispartalı Nakîbüleşraflar", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 37, (2016/2), 173.

¹⁰ Mehmet Ali Büyükkara, "Vehhâbilik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/612.

¹¹ Bozan, "Kutsal Mekânların Tahribinin Toplumsal Hafıza Üzerine Etkisi", 1235-1236.

¹² Ravza-i Mutahhara'nın puşide örtüsü, altın, gümüş, cam kandil ve şamdanları, altın ve gümüş evanileri Hariciler tarafından külliyen telef edilmiş, Tosun Paşa bu durumu babasına ağlaya ağlaya yazmıştır. Mehmed Ali Paşa tahrip edilen bu eserlerin eski haline getirilmesi için ivedilikle Amber Ağa'yı görevlendirmiş ve gerekli usta ve kalfaların gönderilmesi emrini vermiştir. BOA, Başkanlık Osmanlı Arşivi. *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı TS.MA.e.*, 381/ 6.

¹³ A. Hilal Uğurlu, "Müceddid" Osmanlı Sultanı III. Selim'in Siyasi Söyleminde "Kutsalların" Rolü (h. 1789-1807)", *Kutsal Mekânlar ve Kentsel Ağlar, 11. Uluslararası Anamed Yıllık Sempozyumu*, ed. A. Hilâl Uğurlu -

verilen zararlar tespit edilerek gereken yerlerde yeniden inşa ve tamir süreci başlatılmıştır. Bu şekildeki bir örnekte Mescid-i Kuba karşısında ve Birü'l-Hatem (Yüzük Kuyusu) bitişğinde Hz. Ömer, Hz. Ali ve Hz. Fatıma tarafından yaptırılan, ancak Vehhabiler tarafından yıktırılarak yerine hamam gibi uygunsuz mahaller yaptırılan üç adet mescidin, aslına uygun olarak yeniden inşası bölge yöneticilerine emredilmiştir.¹⁴

Osmanlı sultanları, devletin son dönemlerinde de kutsal mekânları yeniden inşa ettirip bakımını yaptırmakla hem bu mekânların hissedilen kutsiyetlerine bürünmeyi hem de bu yüzyılın en çalkantılı dönemlerinde Müslümanlar arasındaki bütünleyici bağı güçlendirmeyi hedeflemişlerdir. Özellikle II. Abdülhamid, halife sıfatını hem iç hem de dış politikada öne çıkararak devletin bekasını korumaya çalışmış, bu bağlamda Müslümanları örgütlemek ve yönetmek üzere halife sıfatı ile otoritesini daha da güçlendirmek istemiştir.¹⁵ Bu doğrultuda bölgeye ulaşımı kolaylaştırıp Müslümanları birbiriyle daha irtibatlı hale getirecek olan Hicaz Demiryolu projesi hayata geçirildiği gibi bölgedeki hafıza mekânlarının tamir ve ihyasına gayret edilerek İslâm âleminin toplumsal belleği canlı tutmaya çalışılmıştır.¹⁶ Bu girişimlerin en önemlilerinden birisi de hiç şüphesiz, 1879 tarihinde tamamlanan vilâdethane tamiratlarıdır. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi Evkaf Defterleri Fonu içerisinde yer alan 41200 numaralı ve H. 5 Şevval 1296 / M. 22 Eylül 1879 tarihli tamirat muhasebe defteri, bu husustaki ana kaynaktır. Bahsi geçen tamirat muhasebe defteri, Harem-i Şerif yakınlarında yer alan başta İslâm peygamberi Hz. Muhammed olmak üzere İslâmiyet'in ilk halifesi Hz. Ebubekir, ilk Müslümanlardan ve Hz. Muhammed'in damadı Hz. Ali ile kızı Hz. Fatıma'nın vilâdethaneleri gibi hafıza mekânlarına ait tamiratları içermektedir. Ayrıca Hz. Muhammed, tamirata gerçekleştirilen bu evlerin üçünde hayatının farklı dönemlerinde ikamet ettiğinden ilgili tamirat faaliyetleri, İslâmiyet'in toplumsal hafızası açısından oldukça kıymetlidir. İlgili defter 7 sayfa ve 1 zeylden oluşmakta olup genel olarak iyi durumdadır. Defterin 1. ve 2. sayfası Hz. Muhammed'in doğduğu eve ait tamirata dair bilgileri içermekteyken 2., 3. ve 4. sayfalar Hz. Ebubekir vilâdethanesine dair kayıtları ihtiva etmektedir. 4. ve 5. sayfalar Hz. Ali, 5. ve 6. sayfalar ise Hz. Fatıma vilâdethanelerine dair tamirat kayıtlarını havidir. Defterin 7. sayfası ve zeylinde ise bu tamiratların tamamına dair muhasebe işlemleri kaydedilmiştir.

2. Vilâdethane Tamiratları

Çalışmanın ana kaynağı tamirat muhasebe defterinde, Sultan Abdülaziz döneminde onaylanmasına rağmen II. Abdülhamid döneminde tamamlanabilen ilgili makamların ta-

Suzan Yalman. (İstanbul: Koç Üniversitesi Anadolu Medeniyetleri Araştırma Merkezi (ANAMED), 2019), 105-106.

¹⁴ Medine-i Münevvere Meclisi tarafından yapılan tahkikat neticesinde gerekli olan miktarın 79.000 kuruş olduğu Evkaf-ı Hümayun Nezareti'ne bildirilmiştir. BOA, Başkanlık Osmanlı Arşivi. *Sadâret Mühimme Kalemi Evrakı, A.MKT.MHM.*, 457/ 6.

¹⁵ Şaban Tanıyıcı - Selçuk Kahraman, "II. Abdülhamit'in Dış Politikasında İslamcılık ve İngiliz Şeyhülislam Abdullah Quilliam", *Medeniyet ve Toplum Dergisi* 1/2 (2017), 7-31.

¹⁶ İsa Yüceer, "İslam Birliği Fikri ve II. Abdülhamit", *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 5/2 (2016), 144-146.

miratları tafsilatlı olarak kaydedilmiştir. H. 1296 / M. 1879 yılında başlanılan tamirat faaliyetleri aynı yıl içerisinde bitirilmiştir. Defterin son kısmına düşülen şerhte, zikredilen mübarek makamların tamirâtı için tahmini gider olarak hesaplanan 25.000 kuruşun “*doksan senesi ilmûhaberi teferruâtı meyânına dâhilen irsâl buyurulduğu*” ifade edilmektedir.¹⁷ Fakat tahmini gideri, H. 1290 / M. 1873-74 tarihinde hesaplanmış olsa da tamiratların H. 1296 / M. 1879 yılında tamamlandığı görülmektedir. Tamiratların kararlaştırıldığı dönemde gerçekleşmemesinin nedeni, ilgili süreçte Osmanlı siyasi tarihinde yaşanan önemli gelişmeler olmalıdır. Zira 1876 yılında önce padişah değişikliği, sonra meşrutiyetin ilanı ve akabinde ise Osmanlı-Rus Savaşı’nın yaşandığı bir süreç söz konusudur. Bu nedenle tamirat işleri zoraki olarak 5-6 yıl ertelenmiş olmalıdır.

Defterde tamiratlara tam olarak hangi gün ve ay içerisinde başlandığına dair kesin bir kayıt bulunmamaktadır. Bununla birlikte tamiratların tamamının 3 ay kadar bir zaman zarfında gerçekleştirildiği ifade edilmektedir. Belgenin 5 Şevval 1296 tarihli olduğu göz önünde bulundurulduğunda, tamirat işlerinin Receb ayı ile yani İslâm dinince kutsal kabul edilen üç aylarla birlikte başladığı anlaşılmaktadır. Receb ayı gibi başlanan tamiratların Şevval ayı başlarında bitirilmesi ise bu mekânların onarılmış hâlleriyle Hac mevsimine yetiştirilmeye çalışıldığını göstermektedir. Tamiratların tamamı üç ay sürmüş olsa da amele ücretleri kısmında, işçilerin her bir makam için en fazla 20’şer gün çalıştıkları görülmektedir. Bu durum tamiratların defterde belirtildiği sıraya göre yani ilk olarak Vilâdethane-i Hz. Nebevî, daha sonra sırasıyla Hz. Ebubekir, Hz. Ali ve Hz. Fatıma vilâdethaneleri şeklinde gerçekleştirildiğini düşündürmektedir. Bu ise tamiratlarda hiyerarşik bir saygı sıralamasına uyulduğuna işaret etmektedir.¹⁸

2.1. Vilâdethane-i Hz. Nebevî Tamirâtı

Hz. Muhammed, 20 Nisan 571’de, Mekke’de Kâbe yakınlarında hâlâ ayakta olan ve günümüzde kütüphane olarak kullanılan evde doğmuştur. Ebû Tâlib’in mahallesinde bulunan bu ev, Hz. Peygamber’in büyük dedesi Hâşim b. Abdümenâf’a ait olup vefatından sonra oğlu Abdülmuttalib’e miras kalmıştı. Abdülmuttalib mallarını çocukları arasında taksim ederken bu ev oğlu Abdullah’a düşmüş, ondan da Hz. Muhammed’e intikal etmişti. Hz. Muhammed 622 yılında Medine’ye hicret ederken bu evi amcası Ebu Talib’in oğlu ve Hz. Ali’nin kardeşi Âkil b. Ebu Talib’e teslim etmişti. Hz. Peygamber, Medine’ye hicret ettikten sonra burası için herhangi bir hak talep etmemiş, Mekke’ye geldiği zaman da bu evi kullanmamıştı. Bu şekilde Âkil’in mülkünde kalan evi, Âkil’in torunları, Haccâc’ın kardeşi Muhammed b. Yusuf es-Sakafî’ye sattılar. Muhammed b. Yusuf da bu evi, Beyza adındaki malikânesine ilave etti. Bu nedenle bir müddet Muhammed b. Yusuf es-Sakafî’nin adıyla anılan bu hane, sonraki dönemlerde Abbâsî halifesi Mehdi’nin annesi olan el-Hayzurân, tarafınan tamir ettirilerek mescid haline getirildi.¹⁹ Bundan sonra

¹⁷ BOA, Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi *Evkaf Defterleri, EV.d.*, 41200, 7.

¹⁸ BOA, *EV.d.*, 41200, 1-6.

¹⁹ İbn-i Cerir Et-Taberî, *Târihu’t-Taberî Taberî Tarihi*, 2. Cilt. çev. Cemalettin Saylık, (Ankara, Ankara Okulu Yayınları, 2019), 163; Necati Öztürk, *Kutsal Topraklar Rehberi – Hicaz Albümü* – (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017), 49.

da Mevlid-i Nebi (Nebi'nin doğduğu yer) ismi ile şöhret buldu. Hicaz bölgesi hâkimiye-tinin Osmanlılara geçmesinden sonra bu mescit, Kanuni Sultan Süleyman zamanında (H. 964 / M. 1557) yeniden yaptırıldı. Bu mescidin içerisinde Hazreti Peygamber'in doğduğu noktada boş bir kubbe bulunuyordu. Mekke'de bulunanlar her yıl Hz. Muhammed'in doğduğu Rebîülevvel ayının 12. günü bu evi ziyaret ederlerdi. Sultan II. Mustafa, Rebîülevvel ayının 12. gecesinde Hz. Peygamberin doğumunu kutlamak ve Ramazan ayının 27. gecesinde Hz. Muhammed'in nübüvvetini tâ'zim amacıyla burada mevlit törenleri düzenlenmesini emretmiş ve bu iş için tahsisat ayırmıştır.²⁰ Sonraki dönemlerde bu kutlamalar sadece 12 Rebîülevvel'de sürdürülmüştür. Safa ile Merve tepeleri arasındaki sa'y yerinin tam karşısında, Mina ve Aziziye'ye giden tünelin girişine yakın bir yerde bulunan bu mescit, Mekke'nin Suud idaresine geçişinden sonra günümüzdeki şekline dönüşmüş olup 1959 yılından beri Mekke Kütüphanesi olarak kullanılmaktadır.²¹

1879 tarihli tamirat muhasebe defterinde *Vilâdethâne-i Cenâb-ı Risâletpenâhî* başlığı altında, ilk olarak Hz. Muhammed'in doğduğu ev için gerçekleştirilen tamiratlar ele alınmıştır. Tamiratın niteliği hakkında ayrıntılı bilgi verilmese de vilâdethane için yeni bir sanduka imal ettirilmiş ve sanduka kisvesi diktirilmiştir. Muhasebe defterinde ilk olarak amele ucûratı başlığı altında işçilere ödenen ücretler verilmiş olup Vilâdethane-i Hz. Nebevî için çalışan işçiler, dülgerler, dülger nâkibi, oymacı, tabtaccı, bıçkıcı, kalfa, amele ve çıraklardan müteşekkildir. Tamirat işlerinde en fazla çalışan işçi 20 günle birinci dülger²² olup bu durum Vilâdethane-i Hz. Nebevî tamiratının en az 20 gün sürdüğünü göstermektedir. Bu süre muhtemelen sandukanın yeniden imal edilmesiyle alakalıdır. Bu çalışması karşılığında birinci dülger, yevmiyesi 18 kuruş olmak üzere toplamda 360 kuruş ödeme yapılmıştır. İşçiler içerisinde en fazla yevmiye, 113 kuruşla muhtemelen sayıları birden fazla olmasına rağmen adi dülger adıyla tekil olarak kaydedilen dülgerlere yapılmıştır. Birinci ve ikinci dülgerlere ödenen yevmiyelerin sadece 18 ve 25'er kuruş olması da bu hükmü teyit etmektedir. Adi dülger bu hizmeti karşılığında 14,75 gün üzerinden toplamda 1.666 kuruş 30 para ödeme yapılmıştır. Adi dülgerlerin birinci ve ikinci dülgerlerden çok daha fazla ücret alması, tamiratta kaba ahşap işlerinin daha fazla olduğu şeklinde yorumlanabilir. Ar'ar (ardıç), abanoz ve Cidde'den getirilen yedi adet tahta gibi malzemelerin masraf kalemleri içerisinde oldukça büyük bir yer kaplaması da bu ihtimali kuvvetlendirmektedir. Tamirat boyunca en az yevmiye ise 3 kuruş olup dülger nakibine ödenmiştir. Amele ve çıraklara 4'er gün üzerinden ödeme yapılmış olması ise malzemelerin inşaat alanına muhtemelen dört günde taşındığına işaret etmektedir. Yine işçi yevmiyelerinin yarım gün ve dahası bir günün 2/3'ü oranında hesaplanarak verilmesi tamirat

²⁰ Osmanlı Devleti'nde Mevlid-i Şerif geleneği hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Can, "Osmanlı Kültüründe Mevlid-i Şerif Geleneği", *Fârâbi Anısına Türk Dünyası Araştırmaları-II*, ed. Yunus Emre Tansü, (Gaziantep: İksad Yayınevi, 2020), 139-177.

²¹ Ahmet Bedir, *Tevhidin Yurdu Kur'an-ı Kerim Atlası*, (İstanbul: Kaynak Kitaplığı, 2009), 387, 392.; Öztürk, *Kutsal Topraklar Rehberi*, 49.

²² BOA., *EV.d. No. 41200*, 1.

işinin oldukça ciddiye alındığını ve sıkı tutulduğunu göstermektedir. Vilâdethane-i Hz. Nebevî tamirâtı için işçilere toplamda 4.496 kuruş 15 para ödenmiştir.²³

Ele alınan muhasebe defterinde amele ücretlerinden sonra *müşterevât* başlığı altında tamirat için satın alınan eşyalar sıralanmıştır. Bu bağlamda Vilâdethane-i Hz. Nebevî için alınan malzemeler içerisinde kireç, badana kireci, kum, toprak, taş, tuğla gibi kaba inşaat malzemelerinin yanı sıra demir mafsallar, burgulu ve düz çubuklar, demir kilit ve mandal da görülmektedir. Ayrıca işçilerin kullanması için kazma sapı, süpürge, zembil gibi hırdavat da alınmıştır. Bu malzemelerin tamamına ise 475 kuruş 30 para ödenmiştir.²⁴

Vilâdethane-i Hz. Nebevî'nin kaba tamirâtı bitirildikten sonra içerideki eksikliklerin giderildiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda 4 adet yeni alem imal ettirilmiş, kubbenin iki büyük alemleri yaldızlanmış, 12 adet dökme köşe çemberi alınmış ve demir tavk tamir ettirilmiştir. Bunlardan başka yeşil ipek kaytandan püsküllü bir sanduka kisvesi diktirilmiş, bu kisve sandukaya giydirildiği esnada öd ağacı²⁵ ve gül yağları kullanılmıştır. Ayrıca *mâ-i leziz bahası* şeklindeki ifadede vilâdethaneye içme suyu şebekesi çekildiği anlaşılabılır.²⁶

Tamirat esnasında tek kalemde harcanan en büyük meblağ 1.407 kuruş 10 paradır. Bu meblağ Harem-i Şerif kapıları için daha önce Cidde şehrinden getirilip Mekke vilayeti şevnesinde²⁷ muhafaza edilen yedi adet tahta için kullanılmıştır. 1.192 kuruş abanoz ağacı ve bıçkıcı ücreti de dikkati çeken diğer yüksek ödemelerdir. Tamirat esnasında abanoz dışında ar'ar olarak bilinen ardıç ağacından tahta da kullanılmıştır. Bu ağaçların ortak noktası ise güçlü ve dayanıklı yapıları olarak dikkat çekmektedir. Vilâdethane-i Hz. Nebevî tamiratından kullanılan malzemelerin fiyatı 4.405 kuruş 30 para olup işçilere ödenen 4.496 kuruş 15 para ile toplamda 8.902 kuruş 5 para harcanmıştır.²⁸

2.2. Vilâdethane-i Hz. Ebubekir Tamirâtı

Muhasebe defterinde Vilâdethane-i Hz. Nebevî'den sonra Hazret-i Ebubekir'in doğduğu evin tamirat giderlerine yer verilmiştir. İlk Müslümanlardan olan Hz. Ebu Bekir, Hz. Muhammed'in en yakın arkadaşı ve İslâmiyet'in ilk halifesidir. Hz. Ebu Bekir'in doğduğu ve Hz. Muhammed'in hicret haberini vermek için gelip birlikte yola çıktıkları bu ev, Mesfele tarafında ve Mescid-i Haram'a 200 metre uzaklıktaydı. Hz. Ebubekir bu evde oturmaktayken Medine'ye hicret ettiği için burası aynı zamanda Dâru'l-Hicre (Hicret Evi) olarak da anılır. Burası ilerleyen zamanda ve tam olarak bilinmeyen bir tarihte

²³ BOA, *EV.d, No.* 41200, 1.

²⁴ BOA, *EV.d, No.* 41200, 2.

²⁵ Osmanlılarda öd ağacı tütsüsü, halk arasında dimağı kuvvetlendirici ve rutubet giderici olarak da yaygın bir biçimde kullanılırdı. Osmanlı Devleti'nde öd ağacı vb. tütsü kullanımı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Can, "Osmanlı Kültüründe Tütsü", *Tarih Araştırmaları II*, ed. Aydın Efe, (Ankara: Akademisyen Kitabevi A.Ş., 2020), 75-95.

²⁶ BOA, *EV.d, No.* 41200, 2.

²⁷ Zahire ambarı. Hüseyin Remzi, *Lûgat-ı Remzi* (İstanbul: Matbaa-i Hüseyin Remzi, 1305), "şevne", 1/738.

²⁸ BOA, *EV.d, No.* 41200, 2.

mescide dönüştürülmüştü.²⁹ Bu nedenle tarihî kaynaklarda genelde Mescid-i Ebubekir diye anılmaktadır. Kaynaklarda Dâr-ı Ebu Bekir (Ebu Bekir'in evi) olarak anılan yer ise Hz. Hatice'nin evinin (Vilâdethane-i Hz. Fatıma) karşısında Kuyumcular Çarşısı'nda Hz. Ebu Bekir'in kumaş sattığı dükkândır.³⁰ I. Dünya Savaşı sonrasında Hicaz bölgesinin yönetimi Osmanlı'nın elinden çıkınca, bölgeye hâkim olan yöneticiler bu kutsal mekânlarla ilgili farklı politikalar izlemiştir. Vilâdethane-i Hz. Nebevî dışında İslâm büyüklerine ait bölgede yer alan diğer haneler, Mescid-i Haram'ın genişletilmesiyle yıkılarak Mescid-i Haram'a dâhil edilmiş, bir kısmı ise çarşı ve yollara katılmıştır.³¹ Hz. Ebu Bekir'in Mekke'de doğduğu evin olduğu bölgeye ise günümüzde Hilton Oteli yapılmış durumdadır.³²

Vilâdethane-i Hz. Ebu Bekir için gerçekleştirilen tamiratta bina muallimi, dülgerler, boyacı, tabtaccı, bıçkıcı, kalfalar, çamurcu, çırak ve ameleler çalışmıştır. Tamiratta en fazla mesai harcayanlar 18'er günle bina muallimi ve dülgerlerden birisidir. Bu durum tamirat işlerinin en az 18 gün sürdüğünü göstermektedir. Tamiratla ilgili sandukanın yeniden imal ettirildiği ve yeni bir sanduka kisvesinin diktirildiği defterin son kısmında ifade edilmiştir. Bu ise bina tamirata ve sanduka imalinin muhtemelen aynı zaman zarfında bittiğine işaret etmektedir. Çalışma esnasında tek seferde ödenen en fazla ücret, 103 kuruşla kalfa yevmiyesidir. Başka bir kalemde ise bir kalfa için 3 kuruş yevmiye ödendiği dikkat çekmektedir. Bu nedenle 103 kuruş ödeme kalfa yevmiyesi olarak tekil bir biçimde kaydedilmiş olsa da birden fazla kalfaya ödenmiş olma ihtimali yüksektir. Yine ayrı ayrı kaydedilen dülger yevmiyelerinin sırasıyla 10, 49 ve 21 kuruş olması da benzer bir ihtimali akla getirmektedir. Bu bağlamda en yüksek ücret, yevmiyesi 49 kuruştan 784 kuruşla dülgerlere aittir. En düşük yevmiye ise bıçkıcı ve kalfaya verilen 3'er kuruştur. Amele ve çırak yevmiyelerinin bundan daha düşük olma ihtimali olsa da işçi sayılarının tam olarak verilmemiş olması bu hususu muğlak bırakmaktadır. Amele ve çıraklara 4'er gün üzerinden ödeme yapılmış olması yine malzemelerinin inşaat alanına muhtemelen 4 günde taşındığını göstermektedir. Bu bağlamda Hz. Ebu Bekir'in doğduğu evin tamirata için işçilere toplamda 4.661 kuruş ödenmiştir.³³

²⁹ Kaynaklarda, Mekke döneminde Müslümanlara yönelik baskılar artınca Hz. Ebu Bekir'in evinin avlusuna küçük bir mescid (ibadet yeri) yaparak orada namaz kıldığı ve Kur'an okuduğu aktarılır. Bununla beraber, bu evin ne zaman ev olmaktan çıkarak mescid hâline dönüştüğü hususunda kaynaklarda kesin bir bilgi tespit edilememiştir. Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, Şaḥîḥu'l-Buhârî, thk. Mustafa Dîb el-Buğâ (Beyrut: Dâru İbn Kesîr - el-Yemâme, 1407/1987), 1/143, 1165; Ayrıca bkz. İbn Zahîre, Cemâlüddîn Muhammed b. Muhammed, el-Câmiu'l-Latîf fi Fadli Mekke ve Ehlihâ ve Binâi'l-Beyti's-Şerîf, (Kahire: Mektebetü's-Sekâfe ed-Dîniyye, 1423/2003), 291.

³⁰ Hz. Osman, Zübeyr b. Avvâm ve Talhâ b. Ubeydullâh gibi önde gelen sahâbiler, İslamiyet'in ilk yıllarında burada Müslüman olmuştu. İlk olarak Yemen sultanlarından Nüreddîn b. Ömer tarafından H. 623 M. 1226'da mescide çevrilen bu dükkânın yeri, günümüzde Harem-i Şerîf'in içinde kalmıştır. Öztürk, *Kutsal Topraklar Rehberi*, 61.

³¹ Bedir, *Tevhidin Yurdu Kur'an-ı Kerim Atlası*, 392.

³² Öztürk, *Kutsal Topraklar Rehberi*, 61.

³³ BOA, *EV.d. No.* 41200, 2-3.

Amele ücretlerinden sonra tamirat için alınan malzemeler kaydedilmiştir. Bu malzemeler arasında kireç, badana kireci, tuğla, taş, kandil ağacı, çivi, zembil, tahta, hasır, hasır çuval, şerit, kum gibi inşaat malzemeleri olduğu görülmektedir. Ayrıca bunlardan bazıları için bir de hamaliye ücreti ödenmiştir. Gider kalemleri içerisinde yer alan ma-i leziz bahası buraya muhtemelen içme suyu çekildiğine işaret etmektedir. Bunlardan başka tahta sandık, tahta dolap, süpürge, ibrik, ücretleri de gider olarak kaydedilmiş; demir kilit, sürgü, musluk, şiş, kargaburnu, çengel, reze, halka ve tel gibi hırdavat malzemeleri alınmıştır. Kaba tamirat bittikten sonra boya işi gerçekleştirilmiş, eski alemler yaldızlanmış, sanduka için sarı tunçtan dört alem, kandiller için demirden deveboynu yaptırılmıştır. Bohçalık patiskadan ipek şeritli, sırma saçaklı, düğme ve püskülleri bulunan bir sanduka kisvesi diktirilmiş ayrıca büyük alem için ipekten saçak yaptırılmıştır. Ayrıca *kisvenin hîn-i vaz'ında vuku' bulan sarfiyât* olarak 117 kuruş 20 paralık bir masraf kaydedilmiştir. Bu ise kisvenin sandukaya giydirilmesi esnasında bir takım masraflar yapıldığını göstermektedir. Hz. Ebubekir'in doğduğu evin tamirâtı için alınan malzemelere 6.961 kuruş 10 para harcanmıştır. Bu miktar işçilere ödenen 4.661 kuruşla birlikte toplamda 11.622 kuruş 10 paraya tekabül etmektedir.³⁴

2.3. Vilâdethane-i Hz. Ali Tamirâtı

Hz. Ali, İslâm Peygamberi Hz. Muhammed'in Amcası Ebu Talib'in oğludur. Bu nedenle Hz. Ali'nin doğduğu ev, Ebu Talib'in evi olarak da geçmektedir. Hz. Muhammed altı yaşında iken annesi vefat edince dedesi Abdülmuttalib'in, sekiz yaşında dedesi vefat edince de amcası Ebu Talib'in himayesine geçmiş ve evleninceye kadar bu evde kalmıştır. Bu hane Hz. Muhammed'in doğduğu ev ile insanları İslâmiyet'e açıkça ilk defa davet ettiği Ebu Kubeys Tepesi arasında yer almaktaydı. Sonraki dönemlerde burası altı kubbeli bir mescit hâline getirilmiş ve bu mekânın sol tarafında da Hz. Ali'nin doğduğu yer olarak kabul edilen kısım, kulûbe içerisinde bir üçgen taş ile sembolize edilmişti. Günümüzde ise tamamen yıkılan bu evin bulunduğu alan hac otobüslerinin garajı haline getirilmiştir.³⁵

Tamirat muhasebe defterinde üçüncü olarak Hz. Ali'nin doğduğu evin tamirat masrafları kaydedilmiştir. Burası için de yeni bir sanduka imal ettirilmiş ve yeni bir sanduka kisvesi diktirilmiştir. *Amele Ucûrâtı* başlıklı kısımda tamirat esnasında dülgeler, oymacı, bıçkıcı ve amelelerin çalıştığı görülmektedir. En fazla çalışan işçinin 20 günle birinci dülgere olması, tamiratın en az 20 gün sürdüğünü ve bunun da muhtemelen sanduka imal süresi ile alakalı olduğunu göstermektedir. Tamirat esnasında en fazla yevmiye, 227,5 kuruş olmak üzere *adi dülgere* kaleminin altında *bu dahi yevmiyesi* şeklinde düşülen ifadenin karşısına kaydedilmiştir. Bu ise 227,5 kuruşun *adi dülgere yevmiyesi* olduğunu göstermektedir. Fakat ücretin yüksekliği birden fazla işçiye ödendiğini düşündürmektedir. Amele ücretinin 4 gün üzerinden ödenmiş olması buraya da malzemelerin muhtemelen 4 gün de taşındığı şeklinde yorumlanabilir. Tamirat için çalışan işçilere toplamda 5.841 kuruş 20 para ödenmiştir.³⁶

³⁴ BOA, *EV.d. No. 41200*, 3-4.

³⁵ Bedir, *Tevhidin Yurdu Kur'an-ı Kerim Atlası*, 392.; Öztürk, *Kutsal Topraklar Rehberi*, 55.

³⁶ BOA, *EV.d. No. 41200*, 4.

İşçi ücretlerinden sonra satın alınan malzemelere yer verilmiştir. Bu başlık altında demir kalemlerin tamiri, demir kılavuz, tutkal, teneke maşrapa, demir kapı tabanı, çivi, zembil kaydedilmiştir. Arkasından tahta gibi malzemelere ödenen hamaliye yazılmıştır. Tuğla, taş, kum, kireç gibi malzemelerin listede yer almaması, yapının bu tarz malzemelerin kullanılacağı bir tamirata ihtiyaç hissetmediği ve tamirat esnasında evin yapısına müdahale edilmediği şeklinde de yorumlanabilir. Bundan başka alemler yaldızlanmıştır; ufak tunç alem, dökme çemberler, kilit halkası, kapı sürgüsü alınmış; isfidac yani üstübeç³⁷ işlemi yapılmıştır. Ayrıca ipekli, sırma saçaklı, düğme ve püskülleri olan bir sanduka kisvesi diktirilmiştir. Hz. Ali'nin doğduğu evin tamirata için malzemelere toplamda 1.736 kuruş 20 para verilmiştir. Bu miktar işçilere ödenen 5.841 kuruş 20 para birlikte 7.578 kuruşa tekabül etmektedir.³⁸

2.4. Vilâdethane-i Hz. Fatıma Tamirata

Defterde son olarak Hz. Fatıma'nın doğduğu ve Mevlid-i Fatıma evi namıyla ünlenmiş olan Hz. Hatice'nin evi için gerçekleştirilen tamirat masraflarına yer verilmiştir. Bu ev, Harem-i Şerif civarındaki eski kuyumcular çarşısında, Bâbü'n-Nebî'nin karşısında sa'y yapılan yerin kuzeydoğusunda Merve Tepesi'ne yakın bir yerdedi. Hz. Muhammed, Hz. Hatice ile evlenince daha önce kaldığı Ebu Talib'in evinden eşinin evine taşınmıştır. Bu hane, bu tarihten itibaren yaklaşık 25 yıl Hz. Peygamber ve ailesinin ikametgâhı olmuş, Hz. Muhammed'in İbrahîm dışındaki çocukları burada dünyaya gelmiştir.³⁹ Hz. Muhammed'in İslâmiyet'i yayma şerefine nail olan bu ev, hicret sonrasında Hz. Peygamber'in Âkil b. Ebu Talib'e hibe etmesiyle bu fonksiyonunu yitirmiştir. Âkil b. Ebu Talib burayı bir süre sonra Muaviye'ye satmış, o da babası Ebu Süfyan'ın evi ile bu ev arasında bir kapı açmış ve burayı mahdut ibadet kullanımı amacıyla mescide dönüştürmüştür.⁴⁰

Hz. Hatice evinin bölümleri kapalı sofa, iç sofa, mevlid-i Fâtıma, Hz. Peygamber'in namaz kıldığı ve vahiy aldığı oda, Hz. Hatice'nin ticarethanesi, misafir ve elçilerin kabul edildiği oda şeklindeydi. Bu bölümler içerisinde en önemlisi Hz. Peygamber'in odası olup burada Hz. Cebrail ile görüşmesi sebebiyle “*Kubbe-i Vahy*” olarak anılmıştır.⁴¹ Osmanlı idaresine kadar birkaç tamirat dışında genel mimari yapısını koruyan ev, esas değişimini Kanuni Sultan Süleyman devrinde yaşamıştır. 1528 senesinde bir kubbe ile kaplanıp içine de iki mihrap yapılarak mescide dönüştürülmüş, Hz. Fâtıma'nın doğduğu yer küçük bir kubbe ile belirgin hâle getirilerek daha sonra kafes içerisine alınmıştır. Takip eden süreçte

³⁷ Üstübeç ya da isfidac, boyacılıkta kullanılan ve kurşun boyası denilen beyaz madeni bir maddedir. Kaba üstübeç ise boya astarı için üstübeç yerine kullanılan beyaz bir nevi topraktır. Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türki* (İstanbul: İkdâm Matbaası, 1317). “üstübeç”, 106.

³⁸ BOA, *EV.d, No.* 41200, 4-5.

³⁹ Bedir, *Tevhidin Yurdu Kur'an-ı Kerim Atlası*, 392.; Öztürk, *Kutsal Topraklar Rehberi*, 50.

⁴⁰ Sevede Topçu - İbrahim Numan, “Hz. Hatice / Mevlid-i Fâtıma Evi'nin Dönüşümleri Hakkında”, *bâb Mimarlık ve Tasarım Dergisi* 1/2 (2020), 130-138.; Öztürk, *Kutsal Topraklar Rehberi*, 50; Eve girerken kapının sol tarafında uzunluğu bir arşın ve bir karış, eni ise bir arşın olan bir taş bulunmakta olup Hz. Peygamber, Ebu Leheb ve Adî b. Hamrâ es-Sekafi'nin evlerinden kendisine atılan cisimlerden korunmak için bu taşın arkasında durdu. Taberî, *Târihu't-Taberî Taberî Tarihi*, 288.

⁴¹ Topçu - Numan, “Hz. Hatice / Mevlid-i Fâtıma Evi'nin Dönüşümleri Hakkında”, 133-135.

ara ara tamire ihtiyaç duyan kısımlar yenilenmiş, bakım ve onarım çalışmalarının kusursuz ve ciddiyetle yapılması emredilmiştir. Hicaz bölgesinin Osmanlı egemenliğinden çıkmasıyla uygulanmaya başlayan politika günümüze kadar devam etmiş ve XX. yüzyılda bir süre Kur'an öğretimi için kullanılan bu mekân, 1993 yılında temelden yıkılarak Mes-cid-i Harâm'a dâhil edilmiştir.⁴²

Vilâdethane-i Hz. Fatıma için gerçekleştirilen tamiratta da yeni bir sanduka imal ettirilmiş ve sanduka kisvesi diktirilmiştir. Tamirat işlerinde badanacı, badanacı kalfası, tabtabcı, tabtabcı kalfası, hamal ve amelelerin çalıştığı görülmektedir. En fazla çalışan işçi 20 günle badanacıdır. Bu durum tamiratın en az 20 gün sürdüğünü göstermektedir. Diğer vilâdethane tamiratlarında en uzun süre dülgerler çalışmış iken burada en uzun süre çalışanın badanacı olması, Vilâdethane-i Hz. Fatıma'nın yapı tamiratının sanduka imalinden uzun sürdüğünü göstermektedir. Badanacıya bu çalışması karşılığında günlük 3 kuruş olmak üzere 60 kuruş ödenmiştir. Tek kalemde ödenen en fazla ücret 126 kuruş ile tabtabcı için kaydedilmiş olup 14 gün için toplam 1.746 kuruş ödenmiştir. Bu şekilde tabtaccı için 126 kuruş yevmiye ödenirken tabtabcı kalfası için 5 kuruş yevmiye ödendiği görülmektedir. Bu durum tabtaccı olarak kaydedilen işçinin birden fazla kişi olma ihtimalini akla getirirse de ödenen ücretler arasındaki büyük farklılıkların sebebi hakkında net bir bilgi bulunmamaktadır. Bir kalemde ödenen en az ücret 2 kuruşla badanacı yevmiyesi olup 16 gün karşılığı 32 kuruş ödenmiştir. Amelelere 4 ve 4,5 günlük ödeme yapılması, muhtemelen malzemelerin inşaat alanına taşınma sürecine işaret etmektedir. Vilâdethane-i Hz. Fatıma tamiratu için işçilere toplamda 3.541 kuruş ödenmiştir.⁴³

Vilâdethane-i Hz. Fatıma tamiratu için kireç, badana kireci, tuğla, taş, kum gibi kaba inşaat malzemeleri alınmıştır. Kullanılan tuğla sayısının 2.000, taş sayısının 600, kumun ise 91 yük⁴⁴ olması yapının esaslı bir biçimde tamir edildiğini, duvarlarının tamamının veya bir kısmının yeniden örüldüğünü göstermektedir. Ayrıca kum ve taş hamaliyeleri ile süprüntü nakliyesi için de ödeme yapılmıştır. Bunlardan başka zembil, hasır çuval, badana için toprak leğen, hasır, 7 adet kapı kilidi, 3 adet demir şebeke, demir mandal, çivi, kargaburnu, tel, kapı sürgüsü, çengel, reze gibi hırdavat malzemeleri alınmış; demir kuşak, tunç çember ve tunç köşe çemberi için de ödeme yapılmıştır. Boya işi için 250 kuruş ödenmesi, boya işinin tamiratın önemli bir parçası olduğunu göstermektedir. Ma-i leziz bahası kaydı ise muhtemelen buraya da içme suyu şebekesi çekildiğini göstermektedir. Yine tamiratlarında kaba inşaat malzemeleri kullanılan Vilâdethane-i Hz. Nebevî ile Hz. Ebubekir'in doğduğu ev için düşülen kayıtlarda ma-i leziz bahası varken yapısal tamirat gerçekleştirilmediği anlaşılan Vilâdethane-i Hz. Ali için böyle bir kaydın olmaması da bu ihtimali kuvvetlendirmektedir. Vilâdethane-i Hz. Fatıma'ya yeni imal ettirilen sanduka için beş, sanduka kubbesi için üç alem alınarak yaldızlanmış; sanduka kapısı üzerine asılmak üzere de sekiz şemse alınmış; ipek püsküllü bir kisve diktirilmiştir. Ayrıca halı tamir ettirilmiş ve bu iş için yorgancıya 33 kuruş ödenmiştir. “*Dersaadet'de i'mâl buyurulmak*

⁴² Topçu - Numan, “Hz. Hatice / Mevlid-i Fâtıma Evi'nin Dönüşümleri Hakkında”, 130-138.; Öztürk, *Kutsal Topraklar Rehberi*, 50- 55.

⁴³ BOA, *EV.d, No.* 41200, 5.

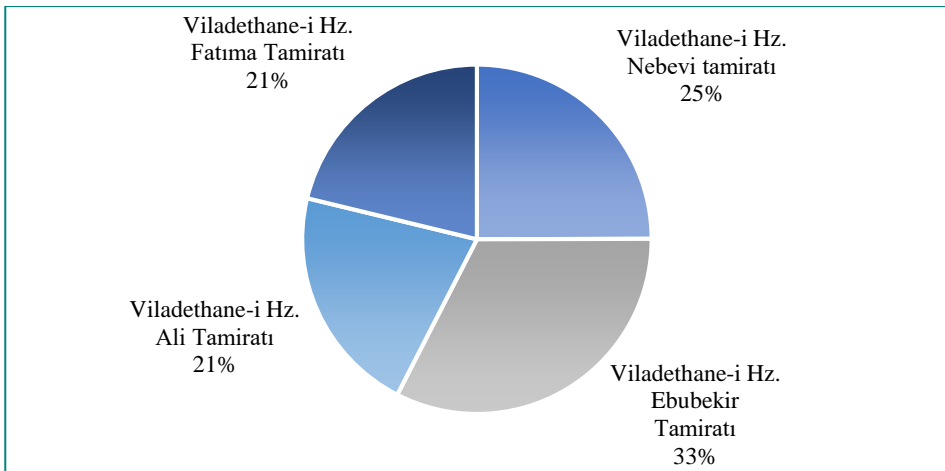
⁴⁴ Gemi veya araba vesaireye doldurulan şey. Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türki* (İstanbul: İkdam Matbaası, 1317). “yük”, 1565. Bağlam itibarıyla kullanılan 91 yük kumun araba yükü olduğu anlaşılmaktadır.

üzre kisvelerin ölçüsü için alınan Amerikan bezi 1 top” şeklindeki ifadeden sanduka örtüsünün Amerikan bezinden olduğu ve İstanbul’da imal ettirildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca *“kisvenin mevkib-i uzma ile hîn-i vaz’ında vuku’ bulan masârif”* şeklindeki ifadeden, örtünün sanduka üzerine büyük bir alay tertip edilerek merasimle örtüldüğü anlaşılmakta olup bunun için 694 kuruş harcanmıştır. Tamirat muhasebe defterinde diğer vilâdethaneler ile ilgili böyle bir kaydın olmaması, Mevlid-i Hz. Fatma’nın bu hususta ön plana çıktığının da göstergesidir. Hz. Fatma’nın doğduğu evin tamirâtı için malzemelere 4.209 kuruş 10 para verilmiştir. Bu miktar işçilere ödenen 3.541 kuruş birlikte 7.570 kuruş 10 paraya tekabül etmektedir.

3. Tamiratlara Dair Bazı Mülâhazat

Muhasebe defterinde kaydedilen tamiratlar içerisinde en çok 11.622 kuruş 10 para ile Vilâdethane-i Hz. Ebubekir için, ikinci olarak da 8.902 kuruş 5 para ile Vilâdethane-i Hz. Nebevî için harcama yapılmıştır. Geriye kalan vilâdethaneler için gerçekleştirilen masraflar ise birbirine oldukça yakın olup Vilâdethane-i Hz. Ali için 7.578 kuruş, Vilâdethane-i Hz. Fatıma için ise toplamda 7.570 kuruş 10 para harcanmıştır.

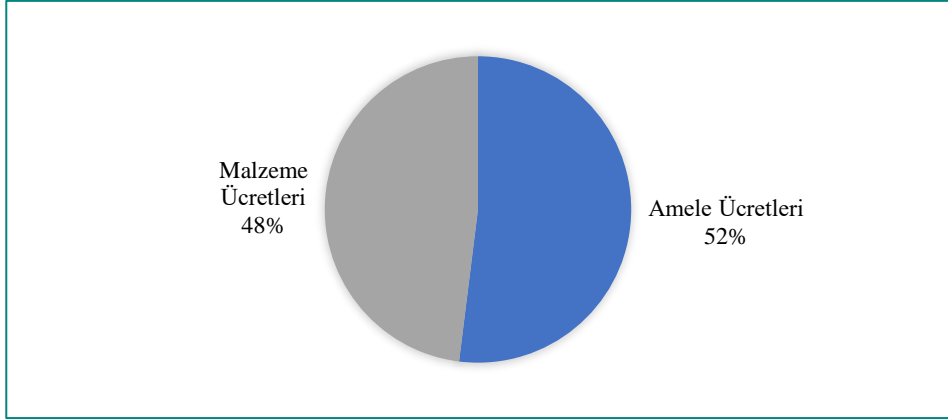
Tablo 1: Vilâdethane Tamiratları İçin Yapılan Masrafların Oransal Dağılımı

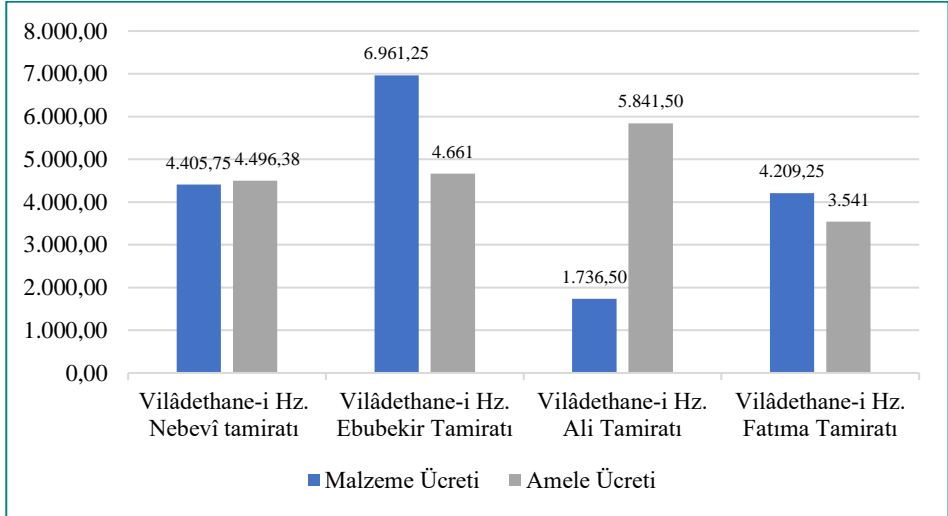
Muhasebe defterinde kaydedilen bütün vilâdethaneler için ortak masraflara dikkat edildiğinde amele ücretlerinin toplamda 18.539 kuruş 35 para, satın alınan malzemelerin ise 17.133 kuruş olduğu görülmektedir.

Amele olarak kaydedilen işçilere, en fazla 5.841 kuruş 20 para ile Hz. Ali’nin doğduğu evin tamirâtı için ücret ödenmiştir. Bu durum Vilâdethane-i Hz. Ali tamirâtı için malzemeden çok işçiliğe ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Malzemeler için en fazla ödeme ise 6.961 kuruş 10 para ile Hz. Ebubekir’in doğduğu evin tamirâtı için yapılmıştır. Bu ise Hz. Ebubekir’in doğduğu evin diğerlerine nazaran daha fazla yıpranmış olduğu ve daha fazla inşaat ve tamirat malzemesine ihtiyaç duyduğu şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 2: Harcamaların Malzeme ve Amele Ücretlerine Göre Dağılımı

Grafik 1: Harcamaların Malzeme ve Amele Ücretlerine Göre Dağılımı

Vilâdethane-i Hz. Nebvî tamirâtı için malzeme ücreti ile işçi ücretinin hemen birbirine denk olması, kaba ve ince işçiliğin birbirine yakın olduğuna işaret etmektedir. Hz. Ebubekir ve Hz. Fatıma vilâdethane tamiratlarında malzeme ücretinin işçi ücretinden fazla olması, kaba tamirat işlerinin daha çok olduğunu gösterirken Hz. Ali vilâdethanesinde işçi ücretinin malzeme ücretine nazaran çok daha fazla oluşu ince işçiliğe daha çok başvurulduğunu göstermektedir. Bu bilgilerin hepsi bir araya getirildiğinde ise Vilâdethane-i Hz. Nebvî'nin eksikliklerinin, diğer vilâdethanelere nazaran daha düzenli bir şekilde giderildiği anlaşılmaktadır.

Yukarıda da belirtildiği üzere vilâdethanelerin hepsi için yeni sandukalar imal ettirilmiş ve kisveler diktirilmiştir. Vilâdethane-i Hz. Nebvî için 312 kuruş olan sanduka kisvesi terzilik ücretinin, Hz. Ebubekir, Hz. Ali ve Hz. Fatıma vilâdethaneleri için 156'şar kuruş olduğu görülmektedir. Hz. Peygamberin doğduğu evin sandukası için diktirilen kisvenin diğerlerinin ikişer katı terzilik ücretinin olması, bu sandukanın diğerlerine nazaran

daha büyük ve daha gösterişli olduğu şeklinde yorumlanabilir. Kisveler içerisindeki en yüksek imal ücretinin yine Vilâdethane-i Hz. Nebevî sandukası için olması da bunu teyit etmektedir. Bu ise Osmanlı yönetiminin Hz. Peygamber'e gösterdikleri saygının farklı bir tezahürü olarak dikkat çekmektedir.

Defterin son kısmında vilâdethanelerin tamamı için üç ay zarfında gerçekleştirilen tamiratların dört kişilik bir komisyon marifeti ile gerçekleştirildiği görülmektedir. Defterin sonuna ilgili komisyon tarafından düşülen şerhte vilâdethanelerin tamamı için sarf edilen toplam miktarın 35.672 kuruş 35 para olduğu belirtilmektedir. Fakat bu miktara Harem-i Şerif kapıları için Hazine-i Müdüriyet tarafından Cidde'den getirtilip Mekke-i Mükerrreme şevnesine konulan tahtaların 1.407 kuruş 10 para tutarındaki ücreti de dâhildir. Tahta ücreti dışında kalan 34.265 kuruş 25 para tutarındaki harcama ise ilgili komisyon marifeti ile gerçekleştirilmiş ve tutulan defter mühürlenerek Hazine-i Müdüriyet'e takdim edilmiştir. Tamirat komisyonu tarafından hesaplanan 35.672 kuruş 35 paralık meblağda, Müdüriyet Hazinesi tarafından tesviye işlemi yapılmıştır. 3 kuruş 10 para muamele farkına göre hesaplanan 6.740 kuruş 25 para, tamirat komisyonunun hesapladığı miktardan çıkartılarak muamele farkı giderilmiş, böylece bütün vilâdethaneler için yapılan masraf 28.932 kuruş 10 para olarak tesviye edilmiştir. Yapılan bu düzeltme sonucunda ise önceden gönderilen 25.000 kuruşun tamirat masrafları için yetersiz kaldığı anlaşıldığından eksik kalan 3.932 kuruş 10 paranın, H. 1297 senesi surresi ile gönderilmesi, Evkaf-ı Hümayun Nezareti'ne arz edilmiştir.⁴⁵ Defterin son kısmında ise Mekke kadısı, defterdar, mektubî ve serkâtib gibi resmi görevlilerden oluşan 11 kişilik bir heyetin, sarf edilen meblağı tek tek kontrol ederek tasdik ettiği görülmektedir. Tamiratlar için yapılan harcamalar bu heyet tarafından, H. 1296 senesi muhasebesine kaydedilip H. 4 Şevvâl 1296 / M. 21 Eylül 1879 tarihinde mühürlenmiş, ertesi gün de Evkaf-ı Hümayûn Nezâreti'ne gönderilmiştir.

⁴⁵ Tanzimat öncesi dönemde vakıf muhasebesi ile ilgili kayıtlar, Bâb-ı Defteri'ye bağlı Haremeyn Muhasebesi Haremeyn Mukataası, Küçük Evkaf Muhasebesi, Anadolu Muhasebesi kalemlerinde tutulmaktayken 1826 yılında Evkaf Nezareti'nin kurulmasıyla vakıfların denetimi ilgili nezaret uhdesinde gerçekleştirilmiştir. Mustafa Can, "Safranbolu İzzet Mehmed Paşa Vakfı'na Ait Hicri 1224 (Miladi 1809-1810) Tarihli Muhasebe Defteri Üzerine Bir Değerlendirme", *Uluslararası Geçmişten Günümüze Karabük ve Çevresinde Dini, İlmî ve Kültürel Hayat Sempozyumu*, ed. Ayhan Işık vd. (Karabük, Karabük Üniversitesi Yayınları, 2019), 524; Ahmet Akgündüz, *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi* (İstanbul, Osmanlı Araştırmaları Vakfı (OSAV), 2013), 368.

Sonuç

Osmanlı Devleti kuruluş yıllarından itibaren gösterdiği gaza faaliyetleri ile İslâm dünyasında saygın bir konum edinmiş, Yavuz Sultan Selim'in Mısır Seferi ile Hicaz bölgesinde hâkim güç hâline gelmiştir. Bu tarihten itibaren İslâm dünyasının lideri olma hüviyetini kazanan Osmanlı sultanları, halife sıfatı ile birlikte Hâdimü'l-Haremeyn-i Şerifeyn ünvanını kullanmaya başlamışlardır. Özellikle bu ünvan, Osmanlı sultanlarının Mekke ve Medine'nin içerisinde bulunduğu kutsal beldelere hizmet etmeyi kendileri için bir onur kabul ettiklerine işaret etmektedir. Bu bağlamda her yıl hac mevsiminde bölgeye gönderilen surre alayları ve beraberinde gönderilen hediyelerle birlikte bölge ve bölge halkının ihtiyaçları giderilmeye çalışılmıştır. Bu hususta yapılan en önemli faaliyetlerden birisi de hiç şüphesiz bölgedeki kutsal mekânların tamir ve ihyasıdır. Bölgedeki bu tamirat faaliyetleri zaman içerisinde ortaya çıkan bir gereklilik olmakla birlikte aynı zamanda bazı kutsal mekânlara karşı tahripkâr Vehhabi hareketi gibi dış etkenler sonucunda elzem bir durum hâline gelmiştir. Bu bağlamda tamirat ihtiyacı hisseden en önemli yapılar, bölgede İslâm büyüklerine ait olan ve onların hatırasının yaşatılmaya çalışıldığı hafıza mekânları olmuştur. Ancak 19. yüzyılın buhranlı gelişmeleri, İslâm dünyasının lideri olan halife sultanları, bu konuda oldukça müşkül durumlarda bırakmıştır. Özellikle yüzyılın ikinci yarısında devletin içinde bulunduğu buhranlı süreç, İslâm dünyasındaki bütünleyici bağı güçlendirme konusunda zorlayıcı olmuş; kutsal mekânların bakımı, tamiratı konusunda geçici aksaklıkların yaşanmasına sebep olmuştur. Yaşanan olumsuzluklara rağmen kutsal mekânların bakımı ve onarımı meselesi, Osmanlı sultanları açısından Batı'nın emperyalist politikalarına karşı, iç ve dış siyasette devletin bekasını korumakla eş değer kabul edilmiş ve Müslümanlar açısından kutsal kabul edilen tüm mekânların aslına uygun olarak muhafaza edilmesine olağanüstü ihtimam gösterilmiştir. Bu da Osmanlı Devleti'nin bölgede sadece hâkim güç olma isteğinden değil, aynı zamanda İslâmiyet'e ve bu bağlamdaki kutsallara atfettiği değerden kaynaklanmıştır. Bu bağlamda inceleme konusu Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi Evkaf Defterleri Fonu içerisindeki 41200 numaralı ve H. 5 Şevval 1296 / M. 22 Eylül 1879 tarihli tamirat muhasebe defteri de Osmanlı Devleti'nin bu yönüne ışık tutan önemli bir arşiv kaynağıdır. Söz konusu defter başta İslam peygamberi Hz. Muhammed olmak üzere ashâbdan Hz. Ebubekir, Hz. Ali ve Hz. Fatıma'nın vilâdethanelerinin tamiratlarına dair önemli bilgiler vermektedir. Defter, tamiratı gerçekleştirilen mekânları, tamiratlarda kullanılan malzemelerin cins ve miktarı ile ödenen ücretleri kapsayan bir envanter niteliğindedir. Onarılan bu mekânların ortak özelliği İslâm dünyasının hafıza mekânlarından olmalarıdır. Tamirat defterinin kaydediliş biçimi ve içerdiği ayrıntılı bilgiler de bu tamiratların oldukça önemsendiğini ve sürecin büyük bir titizlikle yürütüldüğünü göstermektedir. Söz konusu tamiratlarda Vilâdethane-i Hz. Ebubekir ve Vilâdethane-i Hz. Nebevi için daha fazla harcama yapılmış olup diğer vilâdethaneler için gerçekleştirilen masraflar ise birbirine oldukça yakındır. Bu ise Hz. Ebubekir'in doğduğu evin diğerlerine nazaran daha fazla yıpranmış olması ile alakalıdır. Bununla birlikte tamirat masrafları arasında aşırı derecede farklılık olmaması, bu mekânların hepsinin aynı bilinç ve anlayışla onarıldığına işaret etmektedir.

Tamiratların yapılmasına 1873'te karar verilmiş fakat taht değişikliği, Meşrutiyetin ilanı, 93 Harbi gibi önemli gelişmeler nedeniyle restorasyon faaliyetleri belli bir süre inkisara uğramıştır. Bütün bu aksaklıklara rağmen tamiratların 1879 yılında tamamlanmış

olması, Osmanlı Devleti'nin İslamiyet'in en temel hafıza mekânlarının bulunduğu Hicaz bölgesine ayrı bir önem verdiğini göstermektedir. Osmanlı Devleti'nin bölgeye hâkim olduğu süre içerisinde ayakta tutmaya çalıştığı bu yapılar, I. Dünya Savaşıyla birlikte Hicaz bölgesinin elden çıkmasıyla, bazı değişiklikler geçirmeye başlamıştır. Suud yönetimi zamanında yapılan çalışmalarla Hz. Ebu Bekir, Hz. Ali ve Hz. Fatıma vilâdethaneleri tümüyle ortadan kaldırılmış, hem Müslümanlar hem de Osmanlı tarihi açısından kıymetli bir tarihi miras bilinçli bir şekilde yok edilmiştir. Takip eden süreçte 18. yüzyılda Osmanlılar tarafından yaptırılan ve Osmanlı garnizonu olarak kullanılan Ecyad Kalesi de Suud yönetimi tarafından yıktırılmıştır. Böylelikle yaklaşık olarak dört yüz yıl bölgede varlığını devam ettiren, Müslümanların hamisi ve hilafetin temsilcisi olarak hizmet eden Osmanlı'nın canlı tutmaya çalıştığı mekânsal hafıza, yıkıma uğratılmıştır. Günümüzde emperyal devletlerin menfaatine göre şekillenen ve İslâm dünyasında birlik beraberlik duygusunu zayıflamasına neden olan bu faaliyetler, Osmanlı Devleti'nin yıkılmaya yüz tuttuğu dönemlerde dahi bölge için gerçekleştirdiği faaliyetleri daha anlamlı hâle getirmektedir. Söz konusu tamir ve ihya faaliyetleri, hilafetin temsilcisi ve Hâdimü'l-Haremeyn-i Şerifeyn olmanın getirdiği bir sorumluluk olsa da, Osmanlılar adına Hz. Muhammed ve ashâbına duyulan saygının bir ifadesi ve İslâm dünyasının birleştirici hafıza mekânlarına sahip çıkma gayreti olarak özellikle dikkat çekmektedir. Konuya dair yapılacak yeni çalışmalar, Osmanlı Devleti'nin Hicaz bölgesinde etkin olduğu zaman diliminde, bu türden ihya ve inşâ faaliyetleri ile bu süreçlerin detaylarına daha fazla ışık tutacaktır.

Etik Beyanı

Bu çalışmanın, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmanın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarından bilimsel etik ilke ve kurallarına uygun davrandığını; bu çalışma kapsamında elde edilmeyen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, çalışmanın Committee on Publication Ethics (COPE)' in tüm şartlarını ve koşullarını kabul ederek etik görev ve sorumluluklara riayet ettiğimi beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmayla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Declaration

I declare that this study is original; that I have acted by the principles and rules of scientific ethics at all stages of the study, including preparation, data collection, analysis, and presentation of information; that I have cited sources for all data and information not obtained within the scope of this study and included these sources in the bibliography; that I have not made any changes in the data used, and that I comply with ethical duties and responsibilities by accepting all the terms and conditions of the Committee on Publication Ethics (COPE). I hereby declare that if a situation contrary to my statement regarding the study is detected, I agree to all moral and legal consequences that may arise.

Hakem Değerlendirmesi

: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması

: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek

: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review

: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest

: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support

: The authors declared that this study has no financial support.

Kaynakça

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivleri (BOA)

BOA, Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi. *Evkaf Defterleri EV.d.* 41200.

BOA, Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi. *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı TS.MA.e.* 381/6.

BOA, Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi. *Sadâret Mühimme Kalemî Evrakı, A.MKT.MHM,* 457/ 6.

Telif Eserler

Akdemir, M. Sadık “Osmanlı Devleti’nde Ispartalı Nakîbüleşraflar”, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 37 (2016/2), 171-190.

Bedir, Ahmet. *Tevhidin Yurdu Kur’an-ı Kerim Atlası*. İstanbul: Kaynak Kitaplığı, 2009.

Akgündüz, Ahmet. *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı (OSAV), 2013.

Akgündüz, Murat. “Surre-i Hümayûn Geleneği ve İslâm Toplumunu Kaynaştırmadaki Rolü”. *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12 (2005), 107-114.

Bozan, Metin. “Kutsal Mekânların Tahribinin Toplumsal Hafıza Üzerine Etkisi”. *e-Şarhiyat İlmî Araştırmalar Dergisi/Journal of Oriental Scientific Research (JOSR)*, 10/4 (Aralık 2018), 1228-1237. <https://doi.org/10.26791/sarkiat.464830>

Büyükkara, Mehmet Ali. “Vehhâbîlik”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 42/611-615. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Can, Mustafa. “Osmanlı Kültüründe Tütsü”. *Tarih Araştırmaları II*. ed. Aydın Efe, 75-95. Ankara: Akademisyen Kitabevi A.Ş., 2020.

Can, Mustafa. “Osmanlı Kültüründe Mevlid-i Şerif Geleneği”, *Fârâbi Anısına Türk Dünyası Araştırmaları-II*. 139-177. ed. Yunus Emre Tansü. Gaziantep: İksad Yayınevi, 2020.

Can, Mustafa. “Safranbolu İzzet Mehmed Paşa Vakfı’na Ait Hicri 1224 (Miladi 1809-1810) Tarihli Muhasebe Defteri Üzerine Bir Değerlendirme”. *Uluslararası Geçmişten Günümüze Karabük ve Çevresinde Dini, İlmî ve Kültürel Hayat Sempozyumu*, ed. Ayhan Işık vd. 522-533. Karabük: Karabük Üniversitesi Yayınları, 2019.

Eraslan, Sadık. “Osmanlıların Haremeyn-i Şerifeyn Hizmetleri”. *Diyanet İlmî Dergi* 35/1, (1999), 207-230.

Gül, Muammer. “İlhanlı-Memlûk Rekabetinden Osmanlı-Memlûk Rekabetine: Hicaz Su Yollarının Tamiri Meselesinin Tarihî Arka Planı”. *Belleten* 70/259 (2006), 845-866. <https://doi.org/10.37879/belleten.2006.845>

Hüseyin Remzi. *Lûgat-ı Remzi*. İstanbul: Matbaa-i Hüseyin Remzi, 1305.

İbn-i Cerir Et-Taberî, *Târihu’t-Taberî Taberî Tarihi*. 2. Cilt. çev. Cemalettin Saylık, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019.

- İbn Zahîre, Cemâlüddîn Muhammed b. Muhammed, *el-Câmiu'l-Latîf fî Fadli Mekke ve Ehlihâ ve Binâi'l-Beyti's-Şerîf*. Kahire: Mektebetü's-Sekâfe ed-Dîniyye, 1423/2003.
- Koç, Canan Olpak. “Bir Yolculuğun İzinde: Ortak Hafızayı Kayda Geçiren Arayış”. *alt-Zine Edebiyat ve Kültür Dergisi* (2019), 30-33.
- Küçükaşçı, Mustafa Sabri. “Hicaz”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 17/433-437. Ankara: TDV Yayınları, 1998.
- Metin, İsmail. “Osmanlıların Kâbe ve Mescid-İ Haram Hizmetleri”. *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 10/2 (2015), 663-678. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.7846>
- Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *Şahîhu'l-Buhârî*. thk. Mustafa Dîb el-Bugâ, Beyrut: Dâru İbn Kesîr - el-Yemâme, 1407/1987,
- Nora, Pierre. *Hafıza Mekânları*. çev. Mehmet Emin Özcan. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2006.
- Öztürk, Necati. *Kutsal Topraklar Rehberi – Hicaz Albümü –*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 13. Baskı, 2017.
- Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: İkdâm Matbaası, 1317.
- Tanıyıcı, Şaban-Kahraman, Selçuk. “II. Abdülhamit’in Dış Politikasında İslâmcılık ve İngiliz Şeyhülİslâm Abdullah Quilliam”. *Medeniyet ve Toplum Dergisi* 1/2 (2017), 7-31.
- Topçu, Sevde-Numan, İbrahim. “Hz. Hatice / Mevlîd-i Fâtıma Evi’nin Dönüşümleri Hakkında”. *bâb Mimarlık ve Tasarım Dergisi* 1/2 (2020). 125-141.
- Uğurlu, A. Hilal. ““Müceddid” Osmanlı Sultanı III. Selim’in Siyasi Söyleminde “Kutsal-ların” Rolü (h. 1789–1807)”. *Kutsal Mekânlar ve Kentsel Ağlar, 11. Uluslararası Anamed Yıllık Sempozyumu*. ed. A. Hilâl Uğurlu-Suzan Yalman, 105-106. İstanbul: Koç Üniversitesi Anadolu Medeniyetleri Araştırma Merkezi (ANAMED), 2019.
- Yavuz, Hulusi. “Hâdimü'l-Haremeyn”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 15/26-27. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Yüceer, İsa. “İslâm Birliği Fikri ve II. Abdülhamit”. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 5/2 (2016), 143-164.

Ekler

Ek 1: Miladi 622 Yılında Mekke'nin Yerleşim Durumu

Kaynak: <https://www.facebook.com/siyeryolculari/posts/miladi-622-yilinda-1394-y%C4%B1l-%C3%B6nce-mekkenin-yerle%C5%9Fim-durumu-1-peygamber-savin-do%C4%9Fd/2005602366411035/> (31 Temmuz 2025)

- 1- Hz. Peygamber'in doğduğu ev
- 2- Hz. Ebubekir'in evinin yeri
- 3- Hz. Ömer'in yaşadığı mahalle (Cebel-i Ömer)
- 4- Ebu Kubeys Tepesi
- 5- Kuaykian Dağı
- 6- Hz. Hatice'nin evinin yeri
- 7- Ebu Cehil'in evinin yeri
- 8- Ahnes b. Şerik'in evinin yeri
- 9- Ebu Talib'in evinin yeri
- 10- Ebu Leheb'in evinin yeri
- 11- Hz. Abbas evinin yeri
- 12- Ebu Süfyan'ın evinin yeri
- 13- Ecyad Dağı'nın yeri
- 14- Safa Tepesi
- 15- Merve Tepesi
- 16- Daru'l-Erkam'a giriş kısmı
- 17- 18-19- Hz. Ebubekir'e ait manifatura dükkânlarının yeri
- 20- Şibb-i Ebu Talib
- 21- Hz. Muhammed'in, Mekke fethedildiğinde ordusuyla Mekke'ye girdiği güzergâh

